

Haaksirikko

Suomalainen perustuskielinen taru

Nils Aejmelaeus

Nils Aejmelaeus

TURUSSA

Kustantamo Helmivyöltä

2021

Haaksirikko

Nils Aejmelaeus
(nimellä Niilo)

Haaksirikko

Suomalainen perustuskielinen taru

Kustantamo Helmivyö
Turku 2021

Nils Aejmelaesus: Haaksirikko
Ilmestynyt alun perin vuonna 1838 nimellä Niilo
Frenckellin painamana
Toim. Juri Nummelin
ISBN 978-952-7211-91-5
Valmistaja: BoD – Books on Demand,
Norderstedt, Saksa

Nils Aejmelaesus, ensimmäinen suomalainen romaanikirjailija

Nimimerkillä Niilo ilmestynyttä *Haaksirikkoa* (1838) on tavattu pitää ensimmäisenä suomenkielisenä romaanina. Tarina kertoo kahden nuoren välisestä rakkaudesta, joka syntyy, kun saareen lehdeksiä tekemään lähteneet talolaiset auttavat veden varaan joutunutta retkuetta. Talon piika Lovisa tapaa tällöin ensimmäistä kertaa Paavon. Paavo saa lavantaudin, mutta Lovisan hoidossa hän paranee. Nuoret rakastuvat, mutta suhde ei ota sujuakseen, kun Lovisa luulee, että Paavolla on jo morsian. Loppu on kuitenkin onnellinen.

Haaksirikon kirjoitti Nils Aejmelaesus (1812–1854), joka toimi usealla paikkakunnalla pastorina. Hän kuului tärkeään suomalaiseen sukuun, jonka piiristä oli tullut ylioppilaita jo 1640-luvulta alkaen. Nilsin isä oli vararehtori Johan Aejmelaesus, joka toimi Uudenkaupungin ja Kalannin kirkkoherrana. Nils vihittiin papiksi vuonna 1835 ja hän työskenteli aluksi apupappina Sulkavalla, mutta vuonna 1838

hän jäi viiden vuoden virkavapaalle heikon terveytensä takia. Ehkä *Haaksirikon* kirjoittaminen oli koetellut hänen terveyttään, niin kuin kirjoilla joskus tapana on. Myöhemmin Nils Aejmelaeus työskenteli Porvoon tuomio-kapitulissa sekä kaupungin rakentamiskomiteassa. Hän esitti väitöskirjansa vuonna 1852 ja kuoli kaksi vuotta myöhemmin Porvooseen iskeneen lavantautiepidemian aikana.

Haaksirikko ilmestyi tekijänsä omakustanteena (tai kirjapainon kanssa yhteistyössä tehtynä) eikä herättänyt sanottavammin huomiota aikanaan, joskin pari aikalaisarvostelua olivat suhteellisen myönteisiä. Kirjaa on kuitenkin sanottu ilmestymisvuotensa ainoaksi suomeksi julkaistuksi proosateokseksi. Suomen Kuvalehden satavuotisartikkelissa 17.12.1938 vitsaillaan, että ehkä juuri tähän viittaa kirjan motto: “Hyvä huonoonkin tyytyä / Parempata odottaissa.”

Teoksen alaotsikko “Suomalainen perustuskielinen Taru” voi tuntua oudolta, mutta nykyään itsestäänselvät sanat “novelli” ja “romaani” eivät vielä olleet vakiintuneet suomen kieleen, “taru” taas oli luotu pari vuotta aiemmin. “Perustuskielinen” taas tarkoittaa, että

kirja on nimenomaan suomea ja että tarina on alkuperäinen, ei esimerkiksi käännetty toisesta kielestä (jollaisia teoksia esimerkiksi Jaakko Juteini oli tehnyt). Kirjallisuushistoriassa on paljon pohdittu, onko *Haaksirikko* novelli vai romaani. Pituutensa puolesta se vastaa parhaiten pienoisoromaania, ja tapahtumien puolesta se on enemmän romaani kuin novelli, jossa perinteisesti on kuvattu yksi tapahtumaketju yksine lopullisine käänteineen.

Suomen Kuvalehden satavuotisartikkelissa pohditaan, mihin tarina sijoittuu. Siinä ollaan meren rannalla, mutta nimet vaikuttavat savolaisilta. Lisäksi tarinassa esiintyy kanteletta soittava talonpoika. Myös venetyyppi viittaa sisämaahan ja järviin.

Kielessä on itäsuomalaisuuksia, mutta myös pohjalaisia piirteitä. Pääpiirteissään *Haaksirikossa* hallitsee kuitenkin pyrkimys yleiskieleen, pois murteellisuuksista. Aejmelaeus ei voinut juurikaan tukeutua häntä edeltäneisiin esimerkkeihin (ensimmäinen suomennettu proosateos, Zschokken *Kultala* oli suomennettu vain muutamaa vuotta aiemmin), joten *Haaksirikon* kielessä näkyvät lukuisat ruotsalaiset piirteet, kuten objektin il-

moittamisessa. Myös verbien aikamuodot ja lauseenvastikkeet on muotoiltu “väärin”: potesi, sanoden, luulein. Useita sanoja Aejmelaeus kirjoittaa toisin kuin nykyään, kuten “nuon” (noin) ja “juurikuin” (aivan kuin). Lisäksi Aino Kallaksen proosassa usein esiintyvä sana “tainkaltainen” (tällainen) löytyy myös Aejmelaeukselta. Tekstistä on jäänyt myös elämään joitain kirjoittajan kehittämiä sanoja, kuten “ihastus”.

Haaksirikon asema suomalaisessa kirjallisuushistoriassa on ollut vähäinen. Kai Laitinen mainitsee sen kerran ja toteaa sen olevan “vaatimaton”. Rafael Koskimies ei mainitse teosta lainkaan. O. A. Kallio toteaa, että teoksessa “maalaiselämästä otettua aihetta (...) on käsitelty kovin opettavalla ja liikuttavalla tavalla”. Teoksen uskonnollisuus ja moralismi ovat varmasti tuntuneet historioitsijoista vierailta.

Historiantutkija Mauno Jokipii nosti Aejmelaeuksen esille lyhyessä, mutta perusteellisessa kirjasessaan vuonna 1971. Siinä hän pohtii pitkään teoksesta löytyviä murrepiirteitä. Lisäksi Jokipii toteaa, että Aejmelaeuksen esikuvia voisivat olla “englantilaiset ja saksa-

laiset valistusromaanit” ja mainitsee eritoten Samuel Richardsonin Pamela-teokset. Niissä sankari saa hyveestään palkinnon, aivan kuin Lovisakin.

Vaihtoehtoisen suomalaisen kirjallisuushistorian kirjoittanut Markku Eskelinen onkin todennut, että *Haaksirikko* on ensimmäinen suomalainen rakkauskertomus ja siinä ollaan rakkausavioliiton puolella, mikä ei ollut 1800-luvun alkupuoliskolla itsestäänselvyys. Väärinkäsitysten leimaama ihmissuhteen alku on tuttua monista myöhemmistä romanttisista komedioista. Kertojakaan ei ole kaikkitietävä, vaikka tekstiä on moitittu opettavaisuudesta, sillä se (tai hän) välillä arvailee henkilöidensä ja välillä lukijoidensa ajatuksia tai tunteita. Kerronnan väliin on upotettu muitakin tekstilajeja, kuten kirjeitä ja testamentti, sekä kansanlaulu (joka, kuten Eskelinen huomauttaa, ei ole kalevalamittaa). Lisäksi tekstissä Aejmelaeus käyttää melko hienovaraisesti kiilalauseita. “Huonomminkin suomenkielisen romaanin olisi voinut aloittaa”, päättää Eskelinen.

Haaksirikko on julkaistu painettuna uudestaan ainoastaan vuonna 1995, jolloin Aejmela-

laeuksen sukuseura teki siitä näköispainoksen. Sellainen on kuitenkin vaikeasti luettava, joten Helmivyön uuteen laitokseen teksti on ladottu uudestaan antiikvalla. *Haaksirikko* on luonnollisesti pyritty julkaisemaan mahdollisimman lähellä alkuperäistä, mutta joitain selviä painovirheitä on korjattu. Aejmelaeuksen ajan selkiintymätöntä tapaa merkitä sitaatteja ei ole pyritty muokkaamaan, ja esimerkiksi repliikkien alkamista pienellä kirjaimella ei ole muutettu. Ainoastaan w-kirjaimet on vaihdettu v:ksi. Jos tekstiin on jäänyt uusia painovirheitä, esitän pahoittelut.

Juri Nummelin

Nils Aejmelaeuksen *Haaksirikko* ilmestyi alun perin vuonna 1838 ja sitä on pidetty ensimmäisenä suomenkielisenä romaanina. Pienoisromaanin mittainen teos kertoo kahden nuoren rakkaudesta, joka väärinkäsitysten ja epäröintien jälkeen puhkeaa kukkaansa. Teosta on pidetty vaatimattomana ja opettavaisena, mutta asian voi nähdä toisinkin: ”Huonomminkin suomenkielisen romaanin olisi voinut aloittaa” (Markku Eskelinen).

Apupappina Sulkavalla toimineen Aejmelaeuksen *Haaksirikko* julkaistaan nyt ensimmäistä kertaa uudestaan nykyaikaisilla kirjaimilla ladottuna. Teoksessa on Juri Nummelinin lyhyt esipuhe.

ISBN 978-952-7211-91-5

9 789527 211915

Kansi: Timo Ronkainen